

Zeynalova Aygün Nadir qızı⁴⁷
MƏHƏMMƏD HÜSEYN ŞƏHRİYAR YARADICILIĞINA BİR NƏZƏR

Böyük vətənpərvər şairimiz Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın poeziyası dövrün ictimai, siyasi, fəlsəfi və ədəbi düşüncələrinin əksidir. Şair xalq həyatının dərinliklərinə enmiş, zamanın kəskin ictimai təzadlarını, şərin, ədalətsizliyin, mənəvi məhkumiyyətin faciələrini poeziyanın rəvan, aydın və təsirli dili ilə dünyaya car çəkmişdir. Bugünkü və gələcək nəsillərin yüksək mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirilməsində böyük rola malik olan dahi sənətkarın yaradıcılığının dərinədən öyrənilməsi, tədqiq və tədris edilməsi sənət və elm xadimlərimizin müqəddəs borcudur. Ümummilli lider Heydər Əliyev

Məhəmməd Hüseyn Şəhriyarı haqlı olaraq o taylı, bu taylı Azərbaycanın fəxri hesab edirlər. O, XX əsrdə İranda yetişsə də, Azərbaycanda da çox sevilir. Onun əsərləri orta və ali məktəb proqramlarına salınaraq gənc nəsəl tələqin edilir. Azərbaycanda Şəhriyar yaradıcılığına böyük maraq vardır. Elə ailə olmaz ki, onun heç olmasa bir üzvü şairin məşhur “Heydərbabaya salam” əsərindən bir-iki bənd əzbər bilməsin.

Məhəmməd Hüseyn Şəhriyarın həyat və yaradıcılığına aid araşdırmalarda onun 1907-ci ildə Təbriz şəhərinin Bağmeşə bölgəsində Hacı Mirağa Xoşginabinin ailəsində dünyaya gəldiyi qeyd olunur. Lakin şairin doğum tarixi müxtəlif mənbələrdə fərqli göstərilir: 1904, 1905, 1906, 1907, 1908. Bu da çox təəccüb doğuran bir cəhətdir. Çünki Şəhriyar XI – XII, hətta XVI – XVII əsrlərdə yox, XX əsrdə doğulmuş bir şairdir. Bütün bunlardan belə nəticə çıxarmaq olur ki, Şəhriyarın həyat və yaradıcılığında araşdırılmalı məqamlar çoxdur.

Şəhriyarın yetişməsində atası və anası Kövkəb xanımın xüsusi rolu olmuşdur. Atasının zəngin kitabxanasındakı qiymətli əsərləri oxuyaraq, anasının Azərbaycanın şifahi xalq yaradıcılığından bəhs edən söhbətlərindən bəhrələnərək, klassik şairlərimizdən, S.Ə.Şirvaninin qəzəllərindən nümunələri dinləyərək gənc Şəhriyar yetişir və formalaşır. 1920-ci illərdə o artıq istedadlı şair kimi tanınmağa başlamışdır. Hamı onu Seyid Məhəmmədhüseyn Behcət Təbrizi kimi tanıyırdı. Bir gün o özünə təxəllüs götürmək fikrinə düşür. Bunun üçün Hafizin “Bəxtnamə” kitabını açır və bəxtinə “Şəhriyar” adı çıxır. Bu ad onun xoşuna gəlir və onu özünə təxəllüs kimi götürür. O vaxtdan poeziya aləmində onu “Seyid Məhəmmədhüseyn Şəhriyar” kimi tanıyır və sevirlər.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın yaradıcılığı çoxşaxəlidir. O, öz yaradıcılığında müxtəlif mövzulara müraciət etmiş və yazdığı əsərlərdə duyğularını, fikirlərini səmimiyyətlə ifadə etmişdir. Əsərlərini qəzəl, qəsidə, məsnəvi, qitə, rübai janrında yazan ustad sənətkar ədəbiyyatı zənginləşdirmiş, hələ sağlığında klassik şair səviyyəsinə yüksəlmişdir. Yaşadığı ölkəyə, aldığı təhsilə uyğun olaraq əsərlərinin çoxunu fars dilində yazmışdır. Onun əsərləri xalq tərəfindən çox sevilir, çünki sadə dildə yazılmış, onun həyatını, məişətini əks etdirirdi. Görkəmli ədəbiyyatşünas-alim Bəkir Nəbiyev Məhəmmədhüseyn Şəhriyar haqqındakı yazılarından birində qeyd edirdi: “Mən ölkənin Tehran, Təbriz, Ərdəbil, Marağa, Məşhəd, Astara və digər şəhərlərində keçirilən ədəbi, elmi məclislərdə Şəhriyarın ana dilli əsərləri ilə yanaşı, farsca qəzəllərinin də uşaqdan böyüyə çoxlarının dilində əzbər olduğunu, həm də incə zövqlə ifadə edildiyinin dəfələrlə şahidi olmuşam.”

M.Şəhriyarın fars dilində yazdığı əsərlərin çoxu Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Bu da ustad şairin vətənimizdə də sevilməsinə, əsərlərinin dillər əzbərinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Şairin tərcüməçilərindən M.Seyidzadə, M.Əlizadə, H.Billuri, F.Sadiq, Q.Beqdeli, Ə.Hüseyni, M.Gülgün, B.Azəroğlu, H.Kürdoğlu, N.Rizvan, X.Rza, M.Sultanov və b. göstərmək olar. M.Sultanovun tərcüməsində “Gülsatan qızığıza”, “Vəhşi gül”, “Sənturun məzarı”, H.Billurinin tərcüməsində “Maarifimiz”, “Mənim eybim”, “Təbin quyusu”, “Cavanlıq şərbəti” və başqa qitələri böyük maraq kəsb edir, azərbaycanlı oxucular tərəfindən sevə - sevə oxunurlar. Bundan başqa şairin tərcümə olunmuş əsərləri arasında məşhur qəzəlləri (“Cənnət quşu”, “Hidayət çırağı”, “Hafiz əbədidir”, “İnsan ol”, “Həzin nalələr” və s.), məsnəviləri (“Gecənin əfsanəsi”, “Haqqın səsi”, “Dağın simfoniyası”, “Şeir və hikmət” və s.), qəsidələri (“Həyat”, “Əziz Azərbaycana xitab”, “Sədinin barığahında”, “Milli ideal”, “Səba ölməmi?” və s.), mütəfərriqələri (“Bilik”, “Behişt və cəhənnəm”, “Bədbəxtlik”, “Təbriz şəhəri”, “Camal və Kamal”, “Yetim uşaq” və s.) də sevilərək oxunur.

Ustad şair İranda yaşasa da Azərbaycan həsrəti ilə alışıb-yanırdı. Lakin burdakı Sovet rejimi və İranda şahlıq rejimi bu bitib – tükənməyən arzunu həyata keçirməyə mane olurdu. Bu barədə yazarkən B.Nəbiyev qeyd edirdi: “Hətta bir dəfə Bakıda 1968-ci ildə M.F.Axundov adına Opera və Balet teatrında təşkil olunmuş təntənəli yubiley münasibəti ilə keçirilən konfransa Şəhriyarı dəvət etmiş və ona dəvətnamə göndərmişdilər. Sovet rejimi dəvətnaməni ləngitmiş, şah rejimi isə gecikmiş dəvətnaməni Şəhriyar soylu digər şəxsə vermişdir. Həmin şəxs isə Sovet Azərbaycanında qohumlarının olmadığına görə dəvətnamədən imtina etmişdir. Halbuki, Məhəmmədhüseyn Şəhriyarla Bakıdan qabaqcadan telefon əlaqəsi olmuş və ona dəvətnamə göndərildiyi bildirilmişdir. Şəhriyar öz şimal qardaşları qarşısında oxumaq üçün şeirlər də yazmışdır.” Belə şeirlərdən biri “Qafqazlı qardaşlar ilə görüş” şeiridir:

⁴⁷ Aviasiya akademiyası

Gəlmişik doğma yurdumuz Bakıya,
Qoy bu tarixdə iftixar olsun.
Şəhriyardan da bu üfüqlərdə
Bu sınıq nəğmə yadigar olsun.

Əfsuslar olsun ki, çox həvəslə hazırlaşdığı bu səfər baş tutmamışdır. Şəhriyarın arzu və diləyi gözündə qalmışdır.

M.Şəhriyarın Azərbaycan dilində yazdığı bir çox şeirləri var: “Behcətabad xətirəsi”, “Qaranlıq gecələr”, “El bülbülü”, “Türkün dili”, “O taydan gələnə”, “Pərvanə və şəm”, “Dan ulduzu da batdı”, “Alnımın yazısı” və s.

Şəhriyarın ana dilində yazdığı şeirləri arasında Bakıdakı qələm dostlarına həsr etdiyi şeirlər, yazdığı mənzum məktubları böyük maraq kəsb edir. Xalq şairləri Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Bəxtiyar Vahabzadə, Rəsul Rza, Səməd Vurğun, Balaş Azəroğlu, Hökumə Billuri, Söhrab Tahir, şərqişünas alim, professor Rüstəm Əliyevə unvanlanmış şeirləri buna parlaq misaldır: “Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab”, “Qardaşım Süleyman Rüstəmə ithaf”, “Can Rüstəm”, “El bülbülü”, “Döyünmə, söyünmə”, “Gözün aydın” əsərlərində Bakı həsrəti çox güclü ifadəsini tapmışdır. “Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab” şeirində sanki yazdığı naməni ağ göyərçinlə göndərərək belə deyir:

Ağ göyərçin ağ qanadın açarsan,
Dam – divardan bir qovzanıb uçarsan,
Ulduzlanıb, Bakı deyə, qaçarsan,
Öpüşləri Rahim bəyə səpərsən,
Qardaşımın bal dodağın öpərsən.

Şəhriyarın vətəndəki qələm dostlarından aldığı məktublar onun yaralı qəlbinə sanki bir məlhəm olurdu. O, dostlarının tək-cə məktubunu yox, özlərinin də gəlməyini arzulayır, bir birindən uzaq düşdüklərini həsrət qaldıqlarını vurğulayırdı.

O taydadı Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Bu tayda da Meşkin, Əhər, Qaradağ,
Bir – birini Arazdan almış soraq,
Araz bizi ayırmadan dağlayıb,
Son özü də gecə - gündüz ağlayıb.

Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın Xalq şairi Süleyman Rüstəmlə də böyük dostluq əlaqələri olub. Onlar bir – biri ilə şeir vasitəsi ilə məktublaşılar. Şair Azərbaycan həsrətini, Bakı həsrətini belə məktub – şeirlərdə çox gözəl ifadə etmişdir. “Qardaşım Süleyman Rüstəmə ithaf” şeirində yazırdı:

Bizi yandırır yaman ayrılıq,
Bu darıxdıran duman ayrılıq.
Gözə sovrur saman ayrılıq,
Aman ayrılıq, aman ayrılıq!

Şahliq rejiminin İranda, Sovet rejiminin Azərbaycanda hökm sürdüyü zamanda belə misraları yazmaq hər oğulun işi deyildi. Bu taydakı şair qardaşları üçün çox darıxdığını, ürəyinin qubar bağladığını deyərək yazırdı:

Qardaşların gözündən öp,
Bəxtiyarın üzündən öp,
Səmədin də sözündən öp,
Mən də təkəm, sizə qurban,
Tək canım hammuza qurban!

M.Şəhriyar “Döyünmə - söyünmə” şeirində yazır:

Rahimli, Süleymanlı görüm Bəxtiyar olsun,
Gülgün bacım Azər qadını bərqərar olsun,
Osman, Nəbi, Kürçaylı, Rəsul, Tudə var olsun,
Fürsətdə Səhənt ilə sizə gül səpərik biz,
Hər göz sizi görmüşsə, o gözdən öpərik biz.

Şairin Azərbaycan dilində yazdığı şeirinin gözü 1954-cü ildə yazdığı “Heydərbabaya salam” poemasıdır. Bu poema onu uşaqılıq təəssratları əsasında yazılıb desək, səhv etmərik. Belə ki, o uşaqılıq illərində yay tətillərini Xoşginabda məşhur Heydərbaba dağının ətəklərində keçirmişdir. Burada keçirdiyi günlər onun uşaq qəlbində böyük izlər buraxmışdır. O, bu yerləri çox sevmiş və sonralar imkan düşdükcə buraları ziyarət etmişdir. Sonuncu dəfə 1954-cü ildə Şəhriyar Xoşginaba gedib Heydərbabanın ətəklərində öz uşaqılıq təəssüratlarını yenidən yaşamış və bu hissələrin təsiri altında özünün məlum “şah əsəri”ni yaradır. Bu poema iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə 77, ikinci hissədə isə 48 bənd vardır. Bu əsərdə təbiət təsvirləri, ilin fəsilləri, camaatın əkin-biçinlə məşğul olması, sadə insanların sevinci, kədəri, toyu, matəmi, adət-ənənələri öz əksini tapır. Bütün bunlar elə sadə xalq dilində

təsvir edilir ki, bu misraları oxuyan hər bir kəs qiyabi olaraq oralara səyahət edir və bütün bu həyəcan dolu məqamları özü yaşayır:

Heydərbaba, dağın, daşın sərəsi,
Kəhlik oxur, dalısında fərəsi,
Quzuların ağı, bozu, qərəsi,
Bir gedəydim dağ – dərələr uzununu,
Oxuyaydım: “Çoban, qaytar quzunu”.

Heydərbaba, kəndin toyun tutanda,
Qız – gəlinlər həna, piltə satanda,
Bəy gəlinə damnan alma atanda,
Mənim də o qızlarında gözüm var,
Aşıqların sazlarında sözüm var.

Əsər ucqar bir kəndin xiffəti ilə yazılsa da, bütöv Vətən haqqında dastan kimi oxunur. Bu əsəri oxuyanda Azərbaycanın keçdiyi keşməkeşli vaxtlar gözümlərimizin önündən keçir. Bir kəndin, bir obanın timsalında o, bütün Azərbaycanın dərini danışır:

Heydərbaba, göylər bütün dumandı,
Günlərimiz bir – birindən yamandı,
Bir – birizdən ayrılmayın amandı,
Yaxşılığı əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə günə salıblar.

Əsərin sonunda şair elə bil halallaşaraq gələcək nəsillərə öz tövsiyələrini verir:

Heydərbaba, alçaqların köşk olsun,
Bizdən sonra qalanlara eşq olsun,
Keçmişlərin gələnlərə məşq olsun,
Övladımız məzhəbini danmasın,
Hər içi boş sözlərə aldanmasın!

“Heydərbabaya salam” əsəri 2003- cü ildə Təbrizdə nəşr olunmuşdur. Bu milli ədəbiyyatın və mədəniyyətin qorunması və inkişafı uğrunda fədakarlıqla çalışan vətənpərvərlərin səyi nəticəsində mümkün olmuşdur. Həmin nəşrə müqəddimə yazmış alimlər Mehdi Rövşənzəmir və Əbdüləli Karəng onu yüksək qiymətləndirmiş, bu poemanın dünya ədəbiyyatının bir sıra nadir əsərləri ilə eyni səviyyədə dayandığını göstərmişlər. M.Rövşənzəmir yazırdı: “Heydərbaba dağı bir gün yerlə-yeksan ola bilər, yer üzərindən silinə bilər. Ancaq nə qədər ki, Azərbaycan xalqının həssas qəlbi döyünür, Şəhriyarın bu şeiri nəsildən-nəsilə ötürüləcək və yaddaşda qalacaqdır.”

Türk tədqiqatçısı Hasan Almaz “Şəhriyarın türkcə divanı və “Heydərbabaya salam” şeirinə bir dəyərləndirmə” məqaləsində yazır: “Şairin türk dünyasında tanınması səbəbi türkcə şeirləri ilə yanaşı “Heydərbabaya salam” şeiridir. Bu baxımdan onu “Heydərbaba şairi” kimi tanıyırlar. “Heydərbabaya salam” mənzuməsinə nəzirə şəklində şeir yazan şairlər arasında Cenani Dökmecinin “Bizim Dilden Bizim Köy”, Hayrettin Tokdemirin “Kocabey”, Zeynelabidin Makasın “Hoş Hatıralar”, Fəhri Unanın “Çiçəkliyə Selam” adlı mənzumələri diqqətəlayiq şeirlərdir. Bunlardan başqa Şəhriyara şeir və nəzirə yazan şairlərimiz arasında Vecdi Kankılıç, Aydın Erol, Ali Korkut Akbaş, Hüseyin Perviz Hatemi, Servet Gürcahan, Tuncer Güzelsoy, Nihat Yücel, Mustafa Kayabek, Emin Güzelsoy kimi şairləri də qeyd etmək olar.”

Daha sonra türk tədqiqatçı məqaləsində qeyd edir: “Şəhriyarın bu mənzuməsi İraqdakı türklər arasında da şöhrət tapmış və ona nəzirələr yazılmışdır. Abdullatif Bendoğlu (Gurgur Baba), Dr. Sabah Abdullah Kerküklü (Gözlü Baba), Salahattin Nacioğlu (Gulam Babaya Salam), Hüseyin Ali Mübarek (Tuzhurmatu), Mehmet Mehdi Bayatoğlu (İkinci Kaytez Baba) və başqaları “Heydərbabaya salam” mənzuməsinə gözəl nəzirələr qələmə almışdılar.”

“Heydərbabaya salam” poeması Bakıda da tam şəkildə nəşr edilmişdir. Bundan sonra Azərbaycanda şairə, onun yaradıcılığına maraq daha da artmış və əsərləri geniş yayılmışdır. Bu poemanın sözlərinə mahnı da bəstələnmişdir. Bu mahnı Respublikanın Xalq artisti, cənubi Azərbaycan əsilli mərhum Rübabə Muradovanın ifasında daha yanıqlı səslənirdi!

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın yaradıcılığı ilə tanış olduqca, onun şirin ləhcə ilə yazılmış şeirlərini oxuduqca hörmətli ədəbiyyatşünas-alim, akademik Bəkir Nəbiyevin M.Şəhriyar yaradıcılığına verdiyi qiyməti xatırlayırsan. O yazırdı: “Məhəmmədhüseyn Şəhriyar İranda XX əsrdə ərəsəyə gəlmiş ən gorkəmli şairlərdən biri, Azərbaycan və İran ədəbiyyatlarının fəxridir. Ana dilində və farsca yazılmış əsərləri ilə o, hələ öz sağlığında klassiklər səviyyəsinə qalxmış, Yaxın Şərq ədəbiyyatını bədii möcuzələrlə, tərəvətli obraz və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmiş, xüsusən

dunya poeziyasına "Heydərbabaya salam" kimi yüksək dərəcədə xəlqi və sənətkarlıq baxımından nadir əsərlərdən birini töhfə vermişdir."

Ölkəmizdə Şəhriyar yaradıcılığına böyük qiymət verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə Məhəmmədhusəyn Şəhriyarın seçilmiş əsərləri nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə verilmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

- 1.M.Şəhriyar "Seçilmiş əsərləri", Bakı-2005.
- 2.B.Nəbiyev "M.Şəhriyarın seçilmiş əsərlərinə ön söz", Bakı-2005.
- 3.İ.Həbibbəyli "Ustad Məhəmməd Şəhriyar", Bakı-1999.
- 4.E.Quliyev "Şəhriyar poeziyası və milli təkamül", Bakı-2004.
- 5.Y.Gədikli "Şəhriyar və bütün türkcə şeirləri", Bakı-1990.

XÜLASƏ

MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYAR YARADICILIĞINA BİR NƏZƏR

Azərbaycan xalqının görkəmli şairlərindən olan M.Şəhriyar əsərlərini Azərbaycan və fars dillərində yazmışdır. Fars dilində yazılan əsərlərinin çoxu Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Şeirlərində vətən həsrəti mühüm yer tutur. Xalq tərəfindən sevilən şair sağlığında klassik səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Açar sözlər: vətən həsrəti, yaradıcılıq, təəssürat, ədəbiyyatşünas-alim, milli mədəniyyət, cənubi Azərbaycan.

РЕЗЮМЕ

ВЗГЛЯД НА ТВОРЧЕСТВО МАМЕДГУСЕЙНА ШАХРИЯРА

Видный поэт Азербайджанского народа М. Шахрияр писал свои произведения на Азербайджанском и персидском языках. Многие из произведений, написанных на персидском языке, были переведены на Азербайджанский язык. Важное место в его стихотворениях занимает тоска по родине. Любимый поэт народа еще при жизни стал классиком.

Ключевые слова: тоска по родине, творчество, впечатление, ученый-литературовед, национальная культура, южный Азербайджан.

SUMMARY

VIEW TO CREATION OF MAMMADHUSEYN SHAKHRIYAR

Prominent poet of Azerbaijan M.Shakhriyar wrote his works on Azerbaijan language and on Persian language. Most of his works which were written on Persian language, were translated into Azerbaijanian. Significant place in his poems took place a longing for his homeland. The favourite poet of people became classic during his life.

Key words: longing for homeland, creation, impression, scientist-literary critic, national culture, southern Azerbaijan.

Rəyçi: dos.S.Abbasova